

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Проведено аналіз природи організованої злочинності як небезпечного соціально-економічного явища. Проаналізовано сучасний стан організаційно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Виявлені недоліки та слабкі місця в системі протидії організованій злочинності.

Ключові слова: організована злочинність, протидія організованій злочинності, організовані злочинні об'єднання, організовані групи, злочинні організації.

Актуальність теми. Стабільність розвитку соціально-економічних процесів та суспільних відносин є одними з найголовніших орієнтирів функціонування демократичної держави, які досягаються за рахунок панування законності та декларації й захисту державою прав і свобод людини. Правова реальність стоїть на варті демократичних цінностей, але вона не є непорушною, оскільки суспільні процеси досить часто виходять за межі юридичного регулювання. І саме здатність повернутися їх до меж правового поля є тією характеристикою яка якісно відрізняє правову державу. Разом з тим, суспільним процесам, як і будь-яким іншим динамічним процесам, притаманні певні відхилення від нормального вектору розвитку який відповідає вимогам законності встановленим в країні. Такі відхилення призводять до появи злочинності, а неспроможність влади оперативного реагувати спричиняє її поширення та укорінення в соціальному середовищі. Подальший розвиток злочинності приводить до її самоорганізації, що є системною проблемою для демократичного розвитку країни. Сучасні тенденції в Україні, а також багаторічне проникнення кримінальних елементів на всі рівні влади створили передумови появи надзвичайно організованої, структурно вибудованої системи злочинних угруповань, викоренення яких є першочерговим завданням нової політичної влади країни.

Ступінь наукової розробки. Проблематика розбудови системи боротьби із організованою злочинністю знайшла своє відображення в працях багатьох вчених, зокрема таких як В.Глушков, І.Гриненко, І. Даньшин, С. Єфремов, В. Лунєєв, Є. Макаренко, О. Нікіфоров, С.Скулиш, О.Шостко, В.Тимошенко та ін.

Метою даної статті є аналіз існуючих організаційно-правових засад боротьби із організованою злочинністю в сучасних умовах України та пошук шляхів підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Організована злочинність – складна і найбільш небезпечна форма злочинності, яка посягає на політичні,

економічні, соціальні і правові сфери будь-якого суспільства. Проблема організованої злочинності поступово перетворюється на одну з найбільших глобальних проблем сучасності, яка своїм корінням сягає прагнення кримінальних структур легалізувати власну діяльність або побудувати паралельну легальній систему державного управління перетворивши таким чином державу в цілому на власну корпоративну структуру.

З цього приводу В.В. Лунєєв зазначає, що поняття організованої злочинності виходить за межі суто кримінально-правової науки і сягає таких площин суспільних відносин як публічне управління, економічна діяльність тощо. Саме в цьому дослідник вбачає найбільші ризики та загрози, оскільки за таких умов організована злочинність перетворюється в невід'ємний елемент повсякденної правової реальності, що унеможливує боротьбу із нею [9].

Загалом, в основі виокремлення організованої злочинності із загальної протиправної поведінки лежать характер і ступінь організованої взаємодії декількох злочинців між собою при здійсненні своєї пролонгованої кримінальної діяльності. На основі цього критерію запропоновано безліч трактувань організованої злочинності як окремої кримінально-правової категорії, однак на сьогодні не вироблено, єдиного її загальноприйнятого тлумачення. Разом з тим, вочевидь її можна характеризувати як сукупність злочинів, що часто виходять за межі державних кордонів і пов'язані не тільки з корупцією громадських і політичних діячів, отриманням хабарів або таємних змов, але також і з погрозами, залякуванням і насильством.

К.В. Прівалов зауважує що феномен організованої злочинності взагалі є економічним явищем і виступає в якості складового елементу тіньової економіки [12, с. 53-54]. Таким чином, дослідник вказуючи на економічний базис організаційної злочинності фактично доводить її системність та проницливість до всіх сфер суспільних відносин.

У свою чергу О.С. Нікіфоров вважає, що організована злочинність є частиною економіч-

ної злочинності. З таким підходом можна погодитися лише в тій частині, що певні сегменти економічної злочинності дійсно мають явно організований характер [11, с.72].

Є.І. Макаренко в своїх дослідженнях переходить до висновку, що феномен організованої злочинності являє собою незаконне підприємництво, яке має матеріальну форму. У цій характеристиці виокремлена ключова, визначальна риса організованої злочинності – її перетворення на якусь форму незаконного підприємництва. Особлива специфіка вітчизняних видів організованої злочинної діяльності, полягає в тому, що вона зародилася в середовищі легальної економіки, а не у сфері нелегальної кримінальної економічної діяльності, і сприяли цьому негативні зламні соціально-економічні процеси початку 1990-рр. Фактично дослідник акцентує увагу на необхідності виділення двох рівноважних складових організаційної злочинності: економічної та загальнокримінальної [10].

У цьому контексті І.Н. Даньшин підкреслює, що організованій злочинності притаманна надзвичайно складна організація, яка будується в кримінальному середовищі на принципах економічної взаємодії її складових. А відтак дослідник зазначає, що організована злочинність, як складна організація, має набір взаємопов'язаних цілей: максимізацію злочинних доходів, відмивання «брудних» грошей, зрощування з державною владою тощо. При чому економічна складова – отримання злочинних доходів – має перманентне значення. Слід також зауважити, що в організованій злочинності домінуючі позиції має вертикальний розподіл праці. Акцент переноситься на створення та забезпечення ефективного функціонування складної підсистеми організованої злочинності. Провал однієї або навіть декількох груп виконавців не змінить істотно позиції організованої злочинності, якщо зберігається управлінська вертикаль, оскільки наявний капітал, зв'язки, організаторські навички організаторів дозволяють досить швидко відновити втрачені виконавчі ланки [7, с. 12-13].

Треба зазначити, що тенденції розвитку організованої злочинної діяльності зумовлюють необхідність встановлення контактів між окремими угрупованнями – суб'єктами такої діяльності, а також налагодження тісної взаємодії між ними, у тому числі з метою усунення суперечностей, що виникають під час розподілу сфер впливу, координації цієї діяльності, вироблення політики протидії правоохоронним органам тощо. Організація злочинної діяльності закономірно

переходить у свою найвищу форму – організацію злочинного середовища. Особливого значення набуває організація самих злочинних угруповань, яка є закономірним процесом в умовах зростання їх кількісного складу та масштабів діяльності. Це насамперед дістає прояв у закріпленні за окремими членами угруповання функцій, необхідних для забезпечення його розвитку та здійснення злочинної діяльності на постійній основі. Поряд з функцією забезпечення керівництва угрупованням та його діяльністю, що так чи інакше притаманна кожному подібному злочинному об'єднанню з моменту його зародження, з'являються функції охорони його керівника, підтримання зв'язків між окремими членами угруповання, переховування здобутого злочинним шляхом майна, розвідки та контррозвідки тощо. Наявністю таких функцій, які безпосередньо не пов'язані зі вчиненням злочинів, заради яких створюються злочинні угруповання, останні докорінно відрізняються від груп, які вчиняють злочини за попередньою змовою чи без такої. Водночас саме завдяки їх існуванню значно зростає ефективність спільної злочинної діяльності [8].

Розглядаючи організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю слід зазначити, що вони напряду залежать від кримінологічних властивостей, які проявилися у зв'язку з її проникненням у сферу легального господарства країни. В основі організованої злочинності лежить фактор групи, тобто спосіб організації злочинців, злочинних груп, співтовариств, підприємств, які здійснюють ті чи інші види злочинів, в тому числі й економічні злочини, без цього домінуючого фактору саме поняття організованої злочинності не має сенсу.

Крім того, серед основних ознак та характерних рис організованої злочинності слід виокремити наступні: передбачає конспіративну злочинну діяльність, у ході якої за допомогою ієрархічно побудованих структур координуються планування і здійснення незаконних діянь або досягнення законних цілей за допомогою незаконних засобів; злочинні угруповання мають тенденцію встановлювати часткову або повну монополію на надання незаконних товарів і послуг споживачам; організована злочинність не обмежується лише здійсненням завідомо незаконної діяльності або наданням незаконних послуг. Незаконні злочинні угруповання проникають і у дохідні законні види діяльності; наявність зв'язків з корумпованими посадовими особами.

Проаналізувавши природу такого явища як організаційна злочинність доцільно перейти і до

її офіційного визначення в системі протидії організованій злочинності, що склалася в Україні. Так, відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю під нею розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Види та ознаки цих злочинів, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили такі злочини, встановлюються Кримінальним кодексом України [4].

У такий спосіб вітчизняний законодавець надзвичайно широко охопив таке суспільне явище як організована злочинність, не визначаючи його конкретно, а лише пов'язуючи із діяльністю організованих злочинних організацій.

В статті 255 Кримінального кодексу України визначається склад злочину щодо створення злочинної організації до якого входять такі дії як створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп [1].

Отже, можна побачити, що вітчизняне кримінальне законодавство чітко не детермінує організаційну злочинність поширюючи її зміст на всі форми та способи діяльності злочинної організації. Цей універсальний підхід значно підвищує ефективність системи боротьби з організованою злочинністю, оскільки окреслює лише межі правової ідентифікації вказаного типу діянь.

Що стосується мети боротьби з організованою злочинністю, то вона також закріплена в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Відповідно до ст. 2 метою боротьби з організованою злочинністю є: встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація; усунення причин і умов існування організованої злочинності.

Отже, законодавець декларує лише дві основні цілі, і якщо перша ціль цілком зрозуміла і відноситься до компетенції системи правоохоронних органів, то усунення причин та умов і-

снування організованої злочинності здається лише декларацією намірів держави. Реально таку мету досягнути вкрай важко, оскільки вона вимагає координацію зусиль багатьох різногалузевих відомств, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. За своєю сутністю це навіть не мета, а скоріше одна з постійних вимог стратегічного розвитку всієї української держави, реалізація якої забезпечуватиме стабільність соціально-економічних процесів, а відтак і мінімізацію соціальної напруги та інших чинників що є каталізаторами для розвитку організованої злочинності.

Що ж стосується організаційно-правових засад боротьби із цим явищем, то слід виокремити низку нормативних актів спрямованих на координацію зусиль різних правоохоронних органів в контексті подолання феномену організованої злочинності.

Ключове місце безперечно займає згаданий Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4], однак його основні засади базуються на нормах Кримінального і Кримінального процесуального кодексів, які визначають не лише ступінь відповідальності за діяльність що пов'язується із організованою злочинністю, а і порядок основних процесуальних дій в процесі притягнення винних осіб до такої відповідальності.

Окремо слід також виділити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якого завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [3].

Ключове місце в системі організаційно-правових засад боротьби з організованою злочинністю посідає інституційна складова, що визначає сукупність органів та установ діяльність яких безпосередньо спрямована на подолання проблеми поширення організованої злочинності. В структуру таких органів входять: органи міліції, статус яких визначається Законом України «Про міліцію» [2] і зокрема спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ України, якими є Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, управління по боротьбі з організованою злочинністю в АРК, областях, мі-

стах Києві та Севастополі, які підпорядковуються відповідно МВС України та начальнику Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю; Служба безпеки України, як унікальна правоохоронна структура, що забезпечує державну безпеку України, статус якої визначається Законом України «Про Службу безпеки України» [6] і зокрема спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, якими є Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки України і відділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю органів Служби безпеки України в АРК, областях, містах Києві та Севастополі; система органів прокуратури, статус яких визначається Законом України «Про Прокуратуру» [5]; Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України, який є спеціальним органом в системі боротьби із організованою злочинністю та який здійснює координацію діяльності всіх державних органів, на які покладено обов'язки здійснювати цю боротьбу (функціонував всього декілька років).

Серед основних напрямків діяльності означеної структури органів по боротьбі із організованою злочинністю слід виокремити ті, які вважаються найбільш ефективними та доцільними з точки зору подальшого вдосконалення їх правового регулювання [4]: запобігання виникненню організованих злочинних угруповань; виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, вчинюваним учасниками організованих злочинних угруповань, притягнення винних до відповідальності; забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі, внаслідок діяльності організованих злочинних угруповань; запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність; протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації; запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів.

Останній напрям є особливо актуальним, через економічну природу та фінансовий базис діяльності організованої злочинності. Якщо позбавити або суттєво обмежити кримінальні структури в доступі до фінансових ресурсів то це значно знизить активність їх діяльності, оскільки позбавить реальних можливостей впливу на посадових осіб публі-

чного управління, спроможності вербування нових членів злочинних угруповань, мобільності та високого рівня конспіративності, на що власне і витрачаються основна частина прямих доходів організованих злочинних формувань.

Але досягнення вказаних напрямів в сучасних реаліях України, є надзвичайно складним завданням через низьку ефективність використовуваних в практиці правоохоронних органів заходів щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Зокрема в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» виокремлюються наступні заходи: використання негласних співробітників; використання учасників організованих злочинних угруповань у боротьбі з організованою злочинністю; використання спеціальних технічних засобів у боротьбі з організованою злочинністю [4].

Однак ця система заходів передбачає лише безпосередній фізичний вплив та контакт із представниками організованих злочинних угруповань. На нашу думку, на сьогодні, більш дієвими є заходи що обмежують чи взагалі унеможливають діяльність злочинних організацій, зокрема через посилення контролю за фінансовими потоками та вдосконалення системи фінансового моніторингу в Україні. Крім того, доцільно посилювати контроль над тими видами напівлегального бізнесу, які є прямим джерелом фінансування злочинних організацій (мова йде зокрема про ігорний бізнес). Також важливим напрямком вдосконалення системи боротьби із організованою злочинністю є підвищення рівня співробітництва з правоохоронними структурами зарубіжних країн, яка б уособлювалася не лише в обміні інформацією, а в реальних скоординованих діях, в тому числі проведенні спільних операцій по ліквідації злочинних організацій. Важливо також розуміти, що в сучасних реаліях України притягнення до відповідальності організаторів злочинних організацій та їх реальних лідерів значно ускладнено масштабами корупції в системі правоохоронних та судових органів, що позбавляє можливостей для реального та адекватного покарання винних, тому виникає доцільність пошуку альтернативних шляхів боротьби із представниками злочинних організацій.

Висновки. Встановлено, що зміна соціальної структури суспільства, поява зубожіння основної маси населення, спричинили загострення демографічної ситуації, втрату етичних орієнтирів, наростання негативних соціальних проявів – все це обумовлює сплеск злочинності та перетворення її поодиноких проявів у системне явище

з глибоким рівнем організації та матеріально-технічного забезпечення. В таких умовах постає нагальна потреба підвищення ефективності заходів боротьби з організованою злочинністю та вдосконалення організаційно-правових засад такої боротьби. При цьому надзвичайно важливою є побудова дворівневої системи боротьби із організованою злочинністю. Перший рівень, якої включає заходи спрямовані безпосередньо на ліквідацію та нейтралізацію діяльності злочинних організацій силами системи правоохоронних органів. Другий рівень такої боротьби передбачає долучення надзвичайно широкого кола органів державної влади, що відповідають за соціально-економічний розвиток України. Метою діяльності органів та установ другого рівня є системне зниження рівня соціальної напруженості, підвищення рівня життя населення, створення належних умов для формування правової держави та громадянського суспільства із високим рівнем правової свідомості, що вже само по собі унеможливить появу негативних соціально-економічних явищ, найбільш небезпечним з яких є організована злочинність.

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-12>
3. Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

4. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

5. Закон України «Про Прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

6. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

7. Данышин И.Н. Организованная преступность // Сборник научных работ Харьковского центра по изучению организованной преступности совместно с Американским университетом в Вашингтоне. - Вып. второй. - Харьков, 2001. - С. 12-13.

8. Єфремов С.В. Організованість у злочинності та рівні організованої злочинності / С.В. Єфремов // Право України. – 2003. – № 1.

9. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев. – М.: Волтерс Клувер, 2005.

10. Макаренко Є.І. Проблеми теорії і практики боротьби з організованою злочинністю // Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право, 1997. – № 1.

11. Никифоров А.С. Контроль над преступностью в России // Государство и право. – 1994. – № 5.

12. Привалов К.В. Теневая экономика (теоретико-правовой анализ): Монография. – СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998.

Стаття надійшла до редколегії 5 грудня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.К. Якимчуком.

N.E. Minyaylo

The organization and legal basis of fight against the organized crime

Summary

The analysis of nature of the organized crime as the dangerous socio-economic phenomenon was conducted. The modern state of the organization and legal providing of fight against the organized crime were analyzed. The out failings and weak points in the system of counteraction of the organized crime were determined.

Keywords: organized crime, counteraction the organized crime, organized criminal associations, criminal organizations.

N.E. Minyaylo

Организационно-правовые основы борьбы с организованной преступностью

Аннотация

Проведен анализ природы организованной преступности как опасного социально-экономического явления. Проанализировано современное состояние организационно-правового обеспечения борьбы с организованной преступностью. Обнаружены недостатки и слабые места в системе противодействия организованной преступности.

Ключевые слова: организованная преступность, противодействие организованной преступности, организованные преступные объединения, преступные организации.